

TNC AKTUELLT

Årgång 16(1974):5

Tekniska Nomenklaturcentralen · Box 43 041 · 100 72 Stockholm · Tfn 08-84 04 90

DEN JÄKTADE ELLER INTE ETT KOFEN

Inte oväntat finner man hos stora författare erfarenhetspräglade uttryck för skrivandets möda och för vanskligheterna vid hantering av språkliga elementa. Hos den danske dramatikern och skriftlärd författaren Ludvig Holberg finns denna insikt på många sätt manifesterad. I komedin Den jäktade (septemberpremiär på Dramaten i Stockholm) låter han huvudpersonen både i ord och handling åskådliggöra brevskrivandets besvärligheter. För åskådaren framstår det som viktigt att man låter avjäkta sig inför sysslan vid skrivbordet; författandet innebär koncentration, tänkande, omtanke, omskrivning. Detta »hinner» inte den beskäftige, den beställsamme, den (med originalets ord) stundesløse.

När aktören i sin rollbundna iver uttalar ordet kofen med tonvikt på första stavelsen, blir åskådaren emellertid inte övertygad om detta är ett drag i författaren—regissörens plan för levandegörande av jäktandets konsekvenser eller om det är exempel på snubbling i diktionen. Om det är det förstnämnda riskerar avsikten att gå förbi flertalet lyssnare. Ordet kofen är med sitt ogenomskinliga ursprung (kornfen = kornagn) att betrakta som ett lågfrekvensord i modern svenska, även om uttrycket »inte ett kofen» = = inte ett dyft dröjt sig kvar i SAOL₁₀.

Den produktive författaren Ludvig Holberg lät inte den »stundesløse» iver tränga undan grundligheten och sakligheten. Hans register var stort och omfattande och inte utan anknytning till teknisk terminologi. När man inom Skånska Cementaktiebolaget på 1950-talet ville orientera sig om lämpligt val av genus för ordet cement, tog man som naturligt var kontakt med TNC och fick då en lägesbeskrivning, där vacklan mellan cementen och cementet kunde konstateras, samtidigt som TNC uttryckte sin strävan efter ett enande, helst kring det språkhistoriskt riktiga neutrum. Utredaren kunde till detta lägga reflektioner kring en undersökning som år 1928

INNEHÅLL

DEN JÄKTADE ELLER INTE ETT KOFEN	1
VÄGEN TILL INFOTERM	2
SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN	2
TNC 57 VÄRMEBEHANDLINGS-ORDLISTA	3
TERMFÖRFRÅGOR I URVAL	4

för Cementbolagets räkning utförts av dåvarande ordbokschefen Ebbe Tuneld, som för sin del förordade en anpassning till det i språkbruket dominerande realgenus.

Undersökningen ledde bl.a. fram till konstaterandet att Ludvig Holberg var en av dem som först använde ordet cement i modern betydelse. Förutom dramer och komedier skrev Holberg också historiska arbeten konstaterar signaturen ASr (dvs. Aja Selander) i Cementbolagets tidskrift och citerar ur ett av dessa arbeten: Paa Boringholm er gjort en Begyndelse 1741 med et Steenkul- og Cæmentverk, der lykkes Cæmenten best, det er meget godt. Den åberopande boken kom ut 1749 under titeln Dannemarks og Norges geistlige og verdslige Staat. Citatet visar att den omsorgsfulla insamlingen av fakta för Holberg var en naturlig arbetsmetod för en preciserad och välskriven framställning. Han ville, för att fortsätta att låna från artikelförfattarens citat, »tage alting op fra Rodén, og at vise hvordan hver Ting var, førend den blev bragt i den Stand, som den nu er udi». I sin analys av Den jäktade gisslar han den beskäftighet som låter snabbhet i detaljer och opåkallad brådska ersätta den djupa insikten och den reflekterande eftertanken.

Sett med Holbergs ögon lämnar skrivandets situation alltså mycket att önska. Den första

regeln vid utformning av definitioner och begreppsförklaringar gäller att tänka och den andra att tänka om.

VÄGEN TILL INFOTERM

Infoterm står för The International Information Centre for Terminology. Organisationen grundades år 1971 inom ramen för det s.k. UNISIST-programmet (se TNC-Aktuellt 1974:1). Dess uppgifter har fastställts i ett avtal mellan Unesco och det österrikiska standardiseringsinstitutet, som sorterar under Ministerium für Bauten und Technik i Wien. Dess historia går tillbaka så långt som till år 1949 då en internationell konferens om vetenskaplig information, arrangerad av Unesco, rekommenderade åtgärder för att få internationell samordning och spridning av terminologi.

Infoterms uppgift är att samordna terminologiska aktiviteter i alla länder. Detta vill man göra genom att samla ordlistor och annan terminologisk information och genom att informera om bestånd av terminologisk facklitteratur. I programmet ingår också att sprida information om pågående och planerade ordlisteprojekt, att informera om kurser i terminologi och ge råd härom särskilt till utvecklingsländerna.

Som ett led i arbetet har Infoterm planerat en skriftserie, vars första nummer nu har kommit ut under rubriken THE ROAD TO INFOTERM. Som författare står Eugen Wüster. Skriften innehåller två rapporter, som i detalj återger läget för de huvudaktiviteter som Infoterm har att be-lysa.

Den första rapporten utgör en inventering av källor till vetenskaplig och teknisk terminologi. Den utgör ett led i förverkligandet av Unescos rekommendation från 1970 att underlätta tillgången på vetenskapliga och tekniska översikter, tesaurer och termsammanställningar. Inventeringen är uppdelad i specificerade verksamhetstyper som möjliggör en kategorisering av materialet med hänsyn till internationell, nationell och individuell verksamhet och med publikationerna indelade efter utgivningstyp, enkel- eller flerspråkighet, normförankring m.m. Den punktindelade uppställningen försvårar emellertid översikten. Tillgång till detaljinformation underlättas inte heller av något sakregister. Den relativa skyndsamhet som enligt förordet har drivit fram arbetet kan också förklara att de redovisade uppgifterna inplacerats i fällor som inte synes ha fått en genomtänkt sammansättning. TNC står således (s. 21) som den första i raden under

rubriken »Liste des principales organisations internationales et d'autres effectuants des travaux de terminologie. Organisations nationales». Bland övriga i denna förteckning upptagna möter en svensk med förväning Utrikes Departementet och t.ex. Philips Gloeilampenfabrieken (The Netherlands).

Den andra rapporten redogör just för den plan som resulterade i upprättandet av Infoterm. Även i detta fall blir läsaren lätt desorienterad av mångfalden av uppgifter, som dessutom kompletteras med reproduktion av historiska dokument (från 1954 och framåt), liksom av konferenshandlingar. Den använda reproduktionstekniken gör tyvärr mycket av materialet läsovänligt. I detta avsnitt finner man två exempel på organisationer som sägs vara förbundna med »Non-terminological documentation and information». Den ena är VNIKI i Moskva (jfr TNC-Aktuellt 1974:1), den andra är TNC. Här citeras bl.a. Sjöstrands utredning med dess program för »up to date and efficiently working centre for terminology».

Behovet av terminologi för datamaskinell sökning understryks. Men man tillägger att »terminologies are needed not only for labelling information but also for wording it» och hävdar vikten av utökat samarbete mellan dokumentalister och terminologer. »The terminologies and the underlying classifications are indispensable for any kind of information».

Nästa nummer i serien aviseras att bli en väsentligt utvidgad utgåva av UNESCO-bibliografin från 1955.

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Nämnden för svensk språkvård har efter omorganisation den 1 juli 1974 fått namnet Svenska språknämnden. Omorganisationen innebär bl.a. att staten står för kostnaderna för föreståndaren och tre vetenskapliga medarbetare, medan kostnaderna för övrig personal m.m. bestrids av andra medel. Verksamhetens inriktning blir oförändrad men den nya finansieringsformen innebär en möjlighet till intensifiering av verksamheten och tryggare planering av framtiden. De nya stadgarnas §1 ut-säger bl.a.: »Svenska språknämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift samt utöva en språkvårdande verksamhet. Nämnden skall verka för nordiskt samarbete på språkvårdens område i syfte att vidmakthålla och stärka den nordiska språkgemenskapen».

I nämnden ingår företrädare för följande myndigheter, institutioner och organisationer: Svenska

Akademien, Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, Vetenskapsakademien, universitetskanslersämbetet, skolöverstyrelsen, Dramatiska teatern, Föreningen Norden, Sveriges Författarförbund, Publicistklubben, Svenskläraryöreningen, Folkbildningsförbundet, Folkuniversitetsföreningen, Sveriges Radio AB, Tekniska nomenklaturcentralen, Svenska Akademiens ordboksredaktion, Svenska språkvårdsnämnden i Finland och Sveriges Marknadsförbund.

Ledningen är oförändrad med professor Karl Ivar Ståhle som ordförande och professor Bertil Moide som föreståndare för sekretariatet. Nämndens tidskrift Språkvård utkommer som förut med fyra nummer per år.

TNC 57 VÄRMEBEHANDLINGSORDLISTA

Efter ett revisionsarbete som sträckt sig över tre år har TNC 19 Ordlista för värmebehandling av metalliska material återuppstått i ny skepnad. Den nya publikationen har fått nummer 57 i TNC-serien. Detta innebär ett tillfälligt brott i sifferföljden. TNC 55 Kärnenergiordlista och TNC 56 Oorganisk kemisk nomenklatur befinner sig fortfarande under arbete.

Bakom namnändringen till Värmebehandlingsordlista ligger inte bara en önskan om korthet och signifikativ inplacering i en alfabetisk följd. Man har också velat markera att definitionerna utformats med en uttalad strävan till oberoende av det behandlade materialets egenskaper. Värmebehandling förekommer ju på många områden av tekniken. Livsmedel och textil, betong och plast undergår i skilda sammanhang sådana kombinationer av värmning, varmhållning och kylning – eller kylning, kallhållning och värmning – som i ordlistan sammanfattas under termen **värmebehandling**.

Likväl är det av tekniska och ekonomiska skäl värmebehandling av metall som dominerar terminologin på området. Detta har inte undgått att påverka inriktningen av arbetet.

Ordlistan innehåller 200 svenska termer med definitioner samt motsvarigheter på engelska, franska, tyska, ryska och japanska. Priset är ca 35 kr och det internationella standardbokenumret lyder ISBN 91-7196-057-0.

Av termerna utgör drygt hälften namn på metoder inom området, från **aducering** över **hårdning**, **normalisering**, **patentering** och **uppkolning** till **åldring**. Resten av termerna hänför sig till värmebehandlingens förutsättningar samt ma-

terial, strukturer och egenskaper. Inom dessa områden har i första hand behandlats sådana termer som är speciella för tekniken eller förekommer i definitioner på andra håll i ordlistan.

Ett tiotal termer i den nya publikationen återgår på andra ordlistor från TNC. Främst gäller detta ord som **hårdhet**, **sprödhhet** och **seghet**. Samstämmighet har här sökts med det pågående arbetet på en reviderad hållfasthetsterminologi. Formuleringarna i TNC 57 innebär emellertid inte något slutligt ställningstagande för dessa termer. Vidare har några definitioner övertagits från TNC 40 Korrosionsordlista samt beteckningssättet för gitterformer och järnmodifikationer anpassats till reglerna i TNC 56 Oorganisk kemisk nomenklatur.

Jämfört med TNC 19 innebär TNC 57 en väsentlig utökning av ordförrådet och vidgning av giltighetsområdet. Det är emellertid endast på få punkter som det nya språkbruket bryter mot det äldre.

Tidigare kallade man hastig kylning för **släckning** men detta ord är nu kvar endast som avrättad term under definitionen för **kylning**. I själva verket avgörs kylningshastigheten av bl.a. det använda kylmedlets egenskaper. Praktiskt har det därför visat sig svårt, och onödigt, att skilja mellan de båda termerna. Man kan också peka på direkta risker med det äldre språkbruket. Enligt brandskydds-föreskrifter är det förbjudet att släcka brinnande aluminium och magnesium med vatten.

Termen **cementer** gavs vidare i den äldre terminologin ställning som överordnad till **uppkolning** och **nitring**. Den ersätts nu på den platsen närmast av termen **diffusion** och ägnas själv endast en historisk notis.

Frågan om termer för sådana metoder som kombinerar uppkolning med nitring fick inte någon belysning i TNC 19 men har krävt stort utrymme i TNC 57. Ställningstagandet framgår av definition och anmärkning under termen **karbonitring**. En utförlig behandling av motiven bakom formuleringarna lämnas i ett inlägg av TNC i tidskriften STANDARD 1974:6 under rubriken Kol och kväve i stål. För övriga nyheter i värmebehandlingsterminologin hänvisas till ordlistan själv.

Samtidigt med TNC 57 utkommer en engelskspråkig version med samma innehåll, TNC 57E Glossary of Heat Treatment. Cirkapriset har satts till oförändrade 35 kr och det internationella standard-

boknumret är ISBN 91-7196-557-2. Publikationen vänder sig i första hand till en internationell marknad. Försäljningsutvecklingen på utlandet har nämligen visat på en möjlighet att nå täckningsbidrag för TNCs allmänna verksamhet. Likväl är tillkomsten av en separat internationell version tills vidare att se som ett experiment. Samma sak gäller tillförandet av de ryska och japanska termerna. Även om dessa språk på tekniska områden stärker sin ställning på platserna närmast efter engelska som publikationsspråk kommer deras berättigande i framtida TNC-ordlistor att prövas med utgångspunkt i nyttan för en majoritet av användare.

TERMPFRÅGOR I URVAL

I sin rådgivande verksamhet har TNC uttalat sig i följande termfrågor. Ställningstagandet är inte alltid det »slutgiltiga», eftersom flera terminologiska lösningar kan tänkas föreligga. Ett syfte med publiceringen är att stimulera till synpunkter från läsekretsen.

Terminologin för mätning och provning tillhör de områden som oftast ventileras i frågor till TNC. Vanligen räcker därvid en hänvisning till SI, men ibland krävs en längre utläggning. Några exempel ges i detta nummer. Inledningsvis några termer från området för dokumentation.

nyckelord

E key word

F mot-clé m, pl mots-clés

D Schlüsselwort n, Stichwort n

ett eller flera ord eller uttryck som karakteriserar innehållet i ett dokument

indexterm

E index term

F terme m de l'indexation, terme m de caractérisation

D Schlagwort n

nyckelord använt vid lagring och återvinning av information; jfr sökterm

deskriptor

E descriptor

F descripteur m

D Deskriptor m

indexterm som ingår i tesaurus

sökterm, sökord

E search term

F mot m de recherche

D Suchwort n

ord eller uttryck som används för sökning i ett dokumentationssystem; jfr indexterm

dimension [jfr TNC 12:26]

E dimension

F dimension f

D Dimension f

1 utsträckning i viss led

2 variationsmöjlighet för en punkt inom ett område

3 matematiskt uttryck för en storhets proportionalitetssamband med vissa utgångsstorheter

Ofta förstås med ordet dimension ett föremåls samtliga karakteristiska mått, som t.ex. i uttrycket koppband av dimensionen 15 x 22 mm.

Ordet används också elliptiskt i betydelsen (samling) föremål med visst karakteristiskt mått, som t.ex. i uttrycket dessa dimensioner finns inte i förråd. Detta språkbruk ger en smak av tautologi åt sammansättningen dimensionsmått. Ordbildningen är emellertid invändningsfri för betydelsen mått på utsträckning i viss led.

experiment

E experiment

F expérience f

D Experiment n

undersökning enligt en av flera tänkbara metoder för att under ovisshet utröna om ett objekt har vissa egenskaper.

Karakteristiskt för experiment är att ett antagande görs om objektets egenskaper; jfr kontroll, provning.

kontroll [jfr TNC 6:10, SIS 02 01 01]

E checking, inspection

F contrôle m

D Prüfung f

undersökning för att bestämma om ett objekt beträffande en eller flera egenskaper fyller givna fordringar.

Karakteristiskt för kontroll är ett beslut om huruvida ett kriterium är uppfyllt; jfr experiment, provning.

kvalitet

E quality

F qualité f

D Qualität f

sammanfattning av de egenskaper hos ett objekt som är av betydelse för viss användning

Innebörden i ordet kvalitet beror således av den tilltänkta användningens krav. När man mer allmänt syftar på sammanfattningen av vissa egenskaper bör man använda efterleden -beskaffen-

het. TNC 51 Vattenordlista 3 har följaktligen ordet vattenbeskaffenhet som sammanfattande benämning för fysikaliska, kemiska och biologiska egenskaper.

mått

- E measure
- F mesure f
- D Mass n

storhetsvärde uttryckt med en kombination av mätetal och måttenhet; särskilt värde av rumsstorhet (längd, area, volym, vinkel)

Ordet mått förekommer i vissa sammansättningar i betydelsen mätton, som t.ex. i ordet skjutmått. Från denna användning avråds vid nybildning av ord. Något avvikande härifrån är innebörden materialiserat mått, som t.ex. i ordet gräddmått. Även från detta språkbruk avråder TNC, vilket inte innebär avståndstagande från själva termen materialiserat mått.

provning [jfr TNC 12:14, SIS 02 01 01]

- E test(ing)
- F essai m
- D Prüfung f, Test m

undersökning för att bestämma en eller flera egenskaper hos ett objekt

Karakteristiskt för provning är att de undersökta egenskaperna avser en tilltänkt användning, produktion e.d.; jfr experiment, kontroll

provningsvikt, hellre än: belastningsvikt

- E
- F
- D

föremål med känd massa som under provning belastar ett annat föremål eller ett system

Någon invändning kan inte resas mot valet av efterled. Snarare är det en fördel att ordet vikt får vidgad användning i betydelse föremål med känd massa, jfr motvikt, fallvikt, samtidigt som det på goda grunder motarbetas i betydelsen massa.

störstorhet, hellre än: influensstorhet

- E influence quantity
- F grandeur f d'influence
- D Einflussgrösse f

storhet som inte är mål för mätning men som kan påverka mätresultat

Med ordet influens avses i regel osynlig eller eljest indirekt påverkan (se TNC-Aktuellt 1972:7, s. 5).

Denna betydelsenyans är inte välkommen i det begrepp som här identifieras. Eftersom varje påverkan vid mätning avlägsnar resultatet från det sanna värdet kan den negativt färgade förleden stör- med fördel användas. Ordet förekommer i ett förslag till ordlista för legal metrologi som utarbetas av SIS.